

Nastolatek z zespołem Aspergera w szkole ogólnodostępnej. Wskazówki metodyczne do pracy nauczyciela polonisty

Słowa kluczowe: nastolatek z zespołem Aspergera, metodyka języka polskiego, szkoła ponadgimnazjalna (ponadpodstawowa).

W ostatnich latach coraz częściej do ogólnodostępnych szkół ponadgimnazjalnych (ponadpodstawowych) trafiają uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Realizują oni nauczanie razem z zespołem klasowym lub są objęci nauczaniem indywidualnym. Zarówno jedna, jak i druga forma kształcenia takich uczniów wymaga od nauczycieli szczególnego przygotowania z powodu specyficznych cech odróżniających osoby z zespołem Aspergera od rówieśników.

Literatura dostarcza stosownych informacji w zakresie charakterystyki uczniów z zespołem Aspergera, zwłaszcza w młodszym wieku szkolnym¹; zde-

Zob. m.in.: M. Charbicka, *Dziecko z zespołem Aspergera*, Warszawa 2015; *Dziecko z autyzmem. Rozważania teoretyczne, doniesienia z badań. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej pod tytułem „Dziecko autystyczne w XXI wieku” w dn. 1–3 grudnia 2000 r. w Częstochowie*, pod red. D. Marzec i A. Banasiak, Częstochowa 2005; G. Jagielska, *One są wśród nas. Dziecko autystyczne z zespołem Aspergera w szkole i przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów*, Warszawa 2010; M.L. Kutscher, T. Attwood, R.R. Wolff, *Dzieci z zaburzeniami łączonymi: ADHD, trudności w nauce, zespół Aspergera, zespół Tourette, depresja dwubiegunowa i inne zaburzenia*, tł. Robert Waliś, Warszawa 2007; A. Maciarz, M. Biadasiewicz, *Dziecko autystyczne z zespołem Aspergera: studium przypadku*, Kraków 2005; W. Waclaw, U. Aldenrud, S. Ilstedt, *Dzieci z autyzmem i zespołem Aspergera. Praktyczne doświadczenia z codziennej pracy*, tł. M. Aleksandrowicz, Katowice 2000.

cydowanie mniej znaleźć można poradników metodycznych podsuwających nauczycielom poszczególnych przedmiotów propozycje organizacji konkretnych zajęć, sprawdzonych metod pracy i rozwiązań lekcyjnych, zwłaszcza adresowanych do nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych². Wydaje się to istotną luką, zwłaszcza uwzględniając fakt, że w nauczaniu uczniów z zespołem Aspergera dobre przygotowanie się do zajęć przez nauczyciela jest sprawą niezwykle ważną – należy przemyśleć każdy element lekcji, zadbać o jej właściwą strukturę, poddać refleksji sposób formułowania poleceń, zastanowić się nad sposobami motywowania ucznia z zespołem Aspergera oraz nad oceną jego pracy lekcyjnej. Tego typu namysł jest szczególnie ważny w przypadku nauczyciela języka polskiego w szkole ponadgimnazjalnej, realizuje on bowiem z uczniem z zespołem Aspergera taką samą podstawę programową, jak z uczniami nieposiadającymi żadnych deficytów rozwojowych.

W podstawie programowej dla IV etapu edukacyjnego³ wśród wymagań szczegółowych treści nauczania w zakresie podstawowym znajduje się między innymi *Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji*. W punkcie pierwszym tego wymagania *Czytanie i słuchanie* znajduje się zapis, w myśl którego uczeń:

odczytuje sens całego tekstu (a w nim znaczenia wyrazów, związków frazeologicznych, zdań [...]); potrafi objąć ich sens oraz funkcję na tle całości; [...] odczytuje w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte; [...] rozróżnia w dialogu odpowiedzi właściwe i unikalne; [...] rozpoznaje w wypowiedzi ironię, objaśnia jej mechanizm i funkcję; rozpoznaje pytania podchwytliwe i sugerujące odpowiedź; [...] rozpoznaje manipulację językową [...]⁴.

W punkcie *Świadomość językowa* tego samego obszaru zapisano między innymi, że uczeń „analizuje i definiuje [...] znaczenia słów; [...] odróżnia słownictwo neutralne od emocjonalnego i wartościującego; oficjalne od swobodnego”⁵. W zakresie *Analizy i interpretacji tekstów kultury* uczeń ma znać teksty literackie i inne teksty kultury wskazane przez nauczyciela, prezentować własne

Cenną propozycją wydaje się publikacja: B. Czabaj, *Rozpoznawanie i wspomaganie uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się czytania i pisania klas IV–VI, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej*, [w:] *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały szkoleniowe. Część I*, Warszawa 2010, s. 261–302. Autorka wprowadza koncentruje uwagę na problemie dysleksji, jednak proponowane przez nią sposoby pracy oraz zgromadzona literatura mogą okazać się pomocne w nauczaniu ucznia z zespołem Aspergera. Pewne wskazówki do pracy z uczniem z zespołem Aspergera w szkole ponadgimnazjalnej znajdziemy też w rozdziale: A. Lemańska, *Model pracy z uczniem z autyzmem*, [w:] *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały szkoleniowe. Część II*, Warszawa 2010, s. 177–199.

Podstawa programowa z komentarzami, t. 2: *Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, Warszawa 2008, s. 43–52.

Tamże, s. 43–44.

Tamże, s. 45–46.

przeżycia wynikające z kontaktu z dziełem sztuki, interpretować je i analizować oraz dostrzegać związek języka z wartościami, a także wskazywać zastosowane w utworze środki artystycznego wyrazu i określać ich funkcje⁶. W zakresie *Tworzenia wypowiedzi* uczeń powinien między innymi stosować uczciwe zabiegi perswazyjne, wystrzegając się nieuczciwych zabiegów erystycznych i publicznie wygłaszać samodzielnie przygotowaną wypowiedź – z dbałością o wyrazistość przekazu i dźwięku, tempo i doniosłość głosu⁷. Od ucznia realizującego program nauczania w zakresie podstawowym wymaga się też znajomości nie mniej niż trzynastu tekstów literackich (poznawanych stopniowo przez trzy lub cztery lata nauki w szkole ponadgimnazjalnej), przy czym obowiązkowe są tak zwane lektury z gwiazdką, czyli takie, które należy omówić obowiązkowo. Są wśród nich: *Bogurodzica*, wybrana twórczość Jana Kochanowskiego, *Dziady część III* i *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza, *Wesele* Stanisława Wyspiańskiego, wybrane opowiadanie Brunona Schulza i *Ferdydurke* Witolda Gombrowicza⁸.

W przypadku ucznia z zespołem Aspergera realizacja wymienionych tu treści nauczania i zagadnień związanych z obowiązkowymi tekstami literackimi wydaje się stosunkowo trudna⁹. Jak wynika z charakterystyki takiego ucznia, ma on specyficzne cechy w obszarze sprawności komunikacyjnej, które mogą znacząco utrudniać zrealizowanie zapisanych w podstawie programowej treści. Jest to między innymi słaba zdolność rozumienia abstrakcyjnego, co szczególnie uwidacznia się w nauczaniu przedmiotów humanistycznych, takich jak język polski. Uczniowie z zespołem Aspergera kompensują sobie ten deficyt za pomocą myślenia opartego na konkretach, obrazowego. Objawia się u nich defekt w obszarze rozumienia języka, obejmujący niewłaściwą interpretację znaczeń literalnych (dosłownych) oraz domyślnych¹⁰. Jak podaje A. Wojciechowska, nastolatek z zespołem Aspergera „[Z] jednej strony używa [...] bogatego, pedantycznego i wyszukanego słownictwa, z drugiej zaś nie rozumie przenośni, metafor, przysłów, języka potocznego”¹¹. J. Święcicka zauważa, że wszelkiego rodzaju zwroty o charakterze przenośnym powinny być wytłumaczone, ponieważ uczeń z zespołem Aspergera na skłonność do przyswajania sobie ich dosłownego znaczenia¹². Zdaniem badaczki, uczeń taki może często nie rozumieć „[...] treści lektur szkolnych, wierszy czy opowiadań, nie koncentrować się na szcze-

⁶ Tamże, s. 46–47.

⁷ Tamże, s. 48–49.

⁸ Tamże, s. 49–52.

⁹ Por. D.K. Holajda, *Barier w kształceniu polonistycznym dzieci i młodzieży z zespołem Aspergera*, [w:] *Podmiotowość w edukacji wobec odmienności kulturowych oraz społecznych różnicowań*, red. N. Starnik, A. Zduniak, Poznań 2012, s. 313–314.

¹⁰ Zob. L. Jackson, *Świry, dziwadła i zespół Aspergera*, Warszawa 2005, s. 47.

¹¹ A. Wojciechowska, *Rozwój mowy i komunikacji u dzieci z zespołem Aspergera a oddziaływania logopedyczne*, „Forum Logopedyczne” 2012, s. 44–49.

¹² Zob. J. Święcicka, *Uczeń z zespołem Aspergera. Praktyczne wskazówki dla nauczyciela*, Kraków 2010, s. 14.

gółach, a także nie zachwycać się pięknymi, barwnymi opisami przyrody lub nie śledzić z zapartym tchem wątku miłosnego w bestsellerowej książce¹³. Może nie pojmować znaczenia danego momentu fabularnego dla całej historii ani zależności przyczynowo-skutkowych¹⁴. Często może czytać bez zrozumienia¹⁵. Podobnego zdania są autorki książki *Uczeń z zespołem Aspergera w szkole ogólnodostępnej*; uważają one, że mimo wysokich zdolności w zapamiętywaniu faktów osoby takie przejawiają

[...] trudności z rozumieniem treści, zwłaszcza abstrakcyjnych (np. nie potrafią napisać wypracowania o spotkaniu z bohaterem czytanej książki); [...] trudności w łączeniu informacji w spójną całość. Konsekwencją powyżej wymienionych mogą być problemy w zakresie: rozumienia tekstów; rozwiązywania problemów; wnioskowania i oceny sytuacji [...] itp.¹⁶

Uczeń z zespołem Aspergera nie potrafi tworzyć dłuższych, rozbudowanych wypowiedzi, ma trudności z inicjowaniem i podtrzymywaniem konwersacji, stosuje agramatyzmy i neologizmy. Jednocześnie charakteryzują go często zaburzenia w zakresie posługiwania się mową: dziwaczna prozodia, intonacja, rytm i tempo wypowiedzi, osobliwa charakterystyka głosu¹⁷, echolalie. J. Świąciecka zauważa, że:

[...] dzieci z tym zaburzeniem nie mówią z lokalnym akcentem i wykrzykują fragmenty zdań (niezależnie od sytuacji). Ich słownictwo jest zazwyczaj bardzo formalne, ton monotony, a wypowiedzi nie mają typowej „melodyki”, co oznacza, że nie akcentują poszczególnych wyrazów i nie słychać napięcia emocjonalnego wynikającego z opowiadania o czymś z zaangażowaniem. Nie można ponadto odróżnić, kiedy kończy się zdanie i zaczyna kolejne. Dziecko z ZA rozmowę często prowadzi w formie monologu wygłaszanego na jednym wydechu. Nawet jeżeli ma bardzo bogate słownictwo, nie należy oczekiwać, że umiejętność rozumienia wypowiedzi jest u niego na takim samym poziomie¹⁸.

Badaczka akcentuje także perfekcjonizm wypowiedzi uczniów z zespołem Aspergera, posługiwanie się językiem literackim, dobieranie, czy wręcz „cedzenie” słów, używanie „kwiecistego języka” nawet w momentach zwykłej rozmowy z kolegą na szkolnym korytarzu. Budowanie zdań za pomocą dokładnie dobranych słów lub z użyciem takich, których znaczenia sam nie do końca rozumie, może powodować postrzeganie takiego ucznia jako osoby przemądrzałej. Może on również wypowiadać się za pomocą sloganów, sformułowań zaczerpniętych na przykład z ulubionych filmów¹⁹. Dodatkową trudność w nauce dla

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże, s. 15.

¹⁶ R. Cybulska, J. Dryjańska, K. Gotlin, M. Kłoda, K. Pomorska, A. Pyzikiewicz, *Uczeń z zespołem Aspergera w szkole ogólnodostępnej*, Warszawa 2016, s. 10.

¹⁷ Zob. J. Stachowicz, *Zespół Aspergera a kompetencje społeczne*, Zeszyty Naukowe WSSP 2013, t. 16, s. 112–113.

¹⁸ J. Świąciecka, dz. cyt., s. 13.

¹⁹ Tamże, s. 16.

ucznia z zespołem Aspergera stanowią jego problemy z zachowaniem koncentracji uwagi.

W takiej sytuacji zadaniem nauczyciela języka polskiego jest dostosowanie form i metod nauczania tak, aby pomimo ograniczeń wynikających z dysfunkcji ucznia zrealizować program nauczania. Podstawą do zaplanowania właściwych działań w tym zakresie powinno być dogłębne pozna(wa)nie ucznia, dokonane w oparciu o wszystkie możliwe źródła, w tym dokumenty, a przede wszystkim orzeczenie, które obok podstawowych danych o uczniu zawiera także diagnozę psychologiczno-pedagogiczną oraz zalecenia do pracy z nim. Warto także wykorzystać dostępne na rynku publikacje zawierające przyjazne uczniowi z zespołem Aspergera ankiety diagnostyczne²⁰.

W realizacji programu nauczania języka polskiego przewidzianego dla ucznia z zespołem Aspergera trzeba pamiętać, że bardzo istotnym kanałem komunikacji jest wzrok. Autorki książki *Uczeń z zespołem Aspergera w szkole ogólnodostępnej* apelują do nauczyciela:

Staraj się wspomagać swoje wypowiedzi wizualnie – przyciągnie to uwagę dziecka i pozwoli mu dłużej zachować koncentrację. W tym celu możesz wykorzystać: wyrazistą ekspresję (żywa mimika, wyrazisty ton głosu, odpowiednia postawa ciała); gesty naturalne (inscenizacja); przedmioty/rekwizyty związane z danym tematem, aktywnością; fotografie, symbole, rysunki; filmy, prezentacje multimedialne²¹.

Metody związane z wykorzystaniem obrazu dobrze sprawdzają się w pracy z dłuższym tekstem literackim. Dla lepszego zapamiętania treści utworu można pozwolić uczniowi z zespołem Aspergera na wykonanie prostych ilustracji do kolejnych punktów planu wydarzeń²². Dobre efekty przynosi też zastosowanie rysunku w pracy z wierszem. Trzeba jednak pamiętać, że praca lekcyjna ucznia na IV etapie edukacyjnym nie może polegać wyłącznie na przekładzie intersemiotycznym; powinien on współwystępować z innymi metodami, które mają doprowadzić ucznia do sformułowania właściwych wniosków. Przykładem takich rozwiązań może być zamieszczona poniżej karta pracy skonstruowana do pieśni Jana Kochanowskiego *Czego chcesz od nas, Panie*, stworzona na potrzeby pracy z uczniem z zespołem Aspergera w klasie pierwszej liceum ogólnokształcącego. Oczywiście, nie umożliwia ona całościowej i dogłębnej analizy i interpretacji utworu, ale pozwala na „oswojenie” wiersza i może stanowić element – na przykład punkt wyjścia do dalszej pracy.

²⁰ C. Faherty, *Autyzm... Co to dla mnie znaczy? Podręcznik z ćwiczeniami dla dzieci i dorosłych ze spektrum autyzmu*, tłum. J. Bilmin, Kraków 2016.

²¹ R. Cybulska, J. Dryjańska, K. Gotlin, M. Kłoda, K. Pomorska, A. Pyzikiewicz, *Uczeń z zespołem Aspergera...*, s. 38. Na pomocną rolę narzędzi wizualnych w nauczaniu osób z zespołem Aspergera wskazują też inni badacze. Zob. m.in. J. Świąciecka, dz. cyt., s. 31–32.

²² Zob. też: <https://autyzmwshkole.com/2017/11/24/notowanie-kolejnosci-zdarzen-i-wizualizacja-tekstu/>. [dostęp: 26.03.2018].

KARTA PRACY

do pieśni Jana Kochanowskiego *Czego chcesz od nas, Panie*²³

1. Jak nazywamy środek artystycznego wyrazu widoczny w dwóch pierwszych wersach utworu:

Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary?
Czego za dobrodziejstwa, którym nie masz miary?

Zaznacz krzyżykiem właściwą odpowiedź:

- ☐ zdanie oznajmujące,
- ☐ wykrzyknienie,
- ☐ pytanie retoryczne.

2. Jakimi „hajnymi darami” może człowiek odwdziżyć się Bogu za jego dobrodziejstwa?

Zaznacz krzyżykiem właściwą odpowiedź:

- ☐ złotem,
- ☐ gorliwą wiarą,
- ☐ niczym.

3. Wykonaj ilustrację do następujących wersów wiersza:

FRAGMENT WIERSZA	ILUSTRACJA
Tyś niebo zbudował, I złotymi gwiazdami ślicznieś uhaftował	
Tyś fundament założył nieobeszłej ziemi, I przykryłeś jej nagość zioły rozlicznymi.	
Za Twojem rozkazaniem w brzegach morze stoi, A zamierzonych granic przeskoczyć się boi. Rzeki wód nieprzebranych wielką hojność mają [...]	
Biały dzień, a noc ciemna, swoje czasy znają.	

²³ Tekst pieśni za: http://staropolska.pl/renesans/jan_kochanowski/czego_chcesz_Panie.html [dostęp: 26.03.2018].

4. Narysuj wizerunki pór roku, które dostrzegasz w następującej strofie wiersza:

Tobie kwoli, rozliczne kwiatki wiosna rodzi; Tobie kwoli, w kłosianem wieńcu lato chodzi; Wino jesień, i jabłka rozmaite dawa, Potem do gotowego gnuśna zima wstawa.	WIOSNA	LATO
	ZIMA	JESIEŃ

5. Uzasadnij, że podane niżej określenia nazywające Boga, który stworzył świat opisany w wierszu, są prawdziwe:

Architekt, bo
Artysta, bo

Jak widać, oprócz rysowania świadczącego o rozumieniu treści zawartych w wierszu, uczeń ma również inne zadania do wykonania. Są to: rozpoznanie we wskazanym cytacie i nazwanie środka artystycznego wyrazu, zrozumienie sensu przenośnego wskazanego wyrażenia obecnego w tekście wiersza oraz uzasadnienie tez sformułowanych na podstawie przeprowadzonej samodzielnie interpretacji²⁴. Podczas kolejnych lekcji z wykorzystaniem rysunku w interpretacji poezji zwiększamy stopień trudności zadań. Przykładem niech będzie tabela przygotowana do pracy z wierszem Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Z głową na karabinie*²⁵, w której zadaniem ucznia jest nie tylko wykonanie obrazków do wskazanych wersów, ale także określenie czasu gramatycznego czasowników oraz zinterpretowanie danych fragmentów utworu. Dokonana w ten sposób próba odczytania sensów wiersza pozwala uczniom na wyciągnięcie wniosków, między innymi o przeplataniu się elementów apokaliptycznych i arkadyjskich.

STROFY/WERSY	CZAS GRAMATYCZNY	REALIZACJA RYSUNKOWA	INTERPRETACJA
Nocą słyszę, jak coraz bliżej drżąc i grając krąg się zaciska.			

²⁴ Ćwiczenie to znany mi uczeń z zespołem Aspergera rozwiązał bez trudu, a na stworzonych przez niego ilustracjach różnicom pomiędzy porami roku, poza innymi elementami graficznymi, towarzyszy także zróżnicowanie wielkości słońca (najmniejsze zimą, największe latem).

²⁵ Tekst wiersza za: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/baczynski-z-glowa-na-karabinie.pdf> [dostęp: 26.03.2018].

STROFY/WERSY	CZAS GRAMATYCZNY	REALIZACJA RYSUNKOWA	INTERPRETACJA
A mnie przecież zdroj rzeźbił chyży, wyhuśtała mnie chmur kołyska.			
A mnie przecież wody szerokie na dźwigarach swych niosły płatki bzu dzikiego; bujne obłoki były dla mnie jak uśmiech matki.			
Krag powolny dzień czy noc krąży, ostrzem świszcząc tnie już przy ustach,			
a mnie przecież tak jak i innym, ziemia rosła tęga – nie pusta.			
I mnie przecież jak dymu laska wytryskała gołębia młodość;			
teraz na dnie śmierci wyrastam ja – syn dziki mego narodu.			
Krag jak nożem z wolna rozcina, przetnie światło, zanim dzień minie, a ja prześpię czas wielkiej rzeźby z głową ciężką na karabinie.			
Obskoczony przez zdarzeń zamęt, kręgiem ostrym rozdarty na pół, głowę rzucę pod wiatr jak granat, piersi zgniecie czas czarną łapą;			
bo to była życia nieśmiałość, a odwaga – gdy śmiercią niosło.			
Umrzeć przyjdzie, gdy się kochało wielkie sprawy głupią miłością.			

Podczas przygotowywania materiałów do pracy z uczniem z zespołem Aspergera warto zwrócić uwagę na rozmieszczenie tekstu na kartce, kolor i rodzaj czcionki; mają one znaczenie, przykuwając uwagę ucznia z zespołem Aspergera. Nieodpowiednie rozplanowanie tekstu na karcie pracy (na przykład umieszczenie polecenia na końcu strony, a miejsca na wykonanie go – na następnej) może spowodować niewykonanie zadania przez ucznia nie z powodu braku wiedzy, lecz przez nieuwagę. Dobre efekty przynosi zaznaczanie kolorami²⁶ partii tekstu, na które chcemy skierować uwagę ucznia. Przykładem niech będzie fragment sonetu Jana Andrzeja Morsztyna *Do trupa*, w którym za pomo-

²⁶ Por. M. Winter, *Zespół Aspergera. Co nauczyciel wiedzieć powinien. Poradnik nauczyciela, wychowawcy, pedagoga*, Warszawa 2006, s. 39.

ca ̄ dwóch kolorów czcionki skoncentrujemy wzrok ucznia na zobrazowanych w wierszu dwóch sytuacjach – osoby nieżyjącej i nieszczęśliwie zakochanej.

Leżysz zabity i jam też zabity,
Ty - strzałą śmierci, ja – strzałą miłości,
Ty krwie, ja w sobie nie mam rumianości,
Ty jawne świece, ja mam płomień skryty.

Tyś na twarz suknem żałobnym nakryty,
Jam zawarł zmysły w okropnej ciemności,
Ty masz związane ręce, ja wolności
Zbysz, mam rozum łańcuchem powity [...] ²⁷.

Dalsza praca nad tak graficznie przygotowanym utworem wydaje się o wiele łatwiejsza, niż gdyby przedstawić go uczniowi w tradycyjnym zapisie.

Aby usprawnić działania lecyjne ucznia z zespołem Aspergera, warto zastanowić się nad wykorzystaniem na lekcji alternatywnych sposobów notowania ²⁸ w postaci uzupełniania tekstu z lukami. Unikając żmudnego zapisywania, można posłużyć się wcześniej przygotowanym tekstem notatki na przykład na koniec zajęć; prawidłowe uzupełnienie przez ucznia luk poświadczy zrozumienie przez niego zagadnień poruszonych w trakcie zajęć. Jeśli jednak pozostaniemy przy tradycyjnym notowaniu, musimy koniecznie czuwać nad poprawnością zapisu, zarówno pod względem graficznym, ortograficznym, jak i interpunkcyjnym. Skutecznym sposobem wydaje się tu pisanie na tablicy przez nauczyciela, które uczeń ma wiernie odwzorować ²⁹. Na lekcjach prowadzonych indywidualnie dobrze sprawdza się metoda porównania tekstu napisanego na kartce przez nauczyciela i tekstu napisanego przez ucznia; umożliwia ona samodzielne znalezienie przez ucznia ewentualnych różnic w pisowni i poprawienie błędów.

W toku przygotowań do egzaminu maturalnego należy ćwiczyć z uczniem z zespołem Aspergera umiejętność czytania ze zrozumieniem tekstów nieliterackich. Dobre pomysły w tym zakresie podsuwają autorzy strony internetowej „Autyzm w Szkole” ³⁰. Z moich doświadczeń wynika, że dobre efekty przynosi skupianie wzroku ucznia na linijce tekstu czytanego w danej chwili, poprzez podkreślenie jej białą czystą kartką. Warto też tak dobierać teksty do czytania ze zrozumieniem, by korespondowały one z zainteresowaniami ucznia ³¹. Znany mi chłopiec z zespołem Aspergera interesował się filmem, więc wybrałam na lekcję tekst Stanisława Janickiego pod tytułem *Charlie Chaplin* z arkusza próbnej ma-

²⁷ http://staropolska.pl/barok/JA_Morsztyn/lutnia_13.html [dostęp: 26.03.2018].

²⁸ Por. M. Winter, *Zespół Aspergera. Co nauczyciel wiedzieć powinien...*, s. 18, 39. Zob. też <https://autyzmschemat.life/2018/02/03/przenoszenie-mysli-na-papier/> [dostęp: 26.03.2018].

²⁹ Por. tamże, s. 18.

³⁰ <https://autyzmwszkole.com/2016/10/28/doskonalenie-plynnosci-czytania/> [dostęp: 26.03.2018].

³¹ O wykorzystywaniu zainteresowań ucznia z zespołem Aspergera w nauczaniu zob. np.: J. Świącicka, dz. cyt., s. 33.

tury wydawnictwa Operon³². Przed przystąpieniem do pracy zapoznaliśmy się z postacią Charliego Chaplina, wykorzystując popularne serwisy internetowe, między innymi YouTube. Uczeń z zafascynowaniem obejrzał krótki filmik *The Lion's Cage*³³, dzięki któremu nie tylko zainteresował się postacią znanego aktora, ale z przejściem komentował rozwój akcji, zwracając uwagę na emocje wpisane w odgrywaną przez Chaplina postać³⁴. Wytworzona w ten sposób ciekawość zaowocowała w postaci uwagi, z jaką uczeń przeczytał potem tekst poświęcony bohaterowi filmu, co następnie znalazło odzwierciedlenie w udzieleniu prawidłowych odpowiedzi na pytania pomieszczone w części testowej.

Niezwyczajnym elementem podczas lekcji z uczniem z zespołem Aspergera jest utrzymanie koncentracji uwagi, motywowanie do podejmowania kolejnych zadań, a wreszcie – oceniania. Proponuję tutaj wprowadzenie zasad podobnych do tych, o jakich pisała A. Borkowska, nazywając je kontraktem³⁵. Modyfikując ten pomysł, dostosowuję sposoby oceniania do każdej lekcji z osobna i każdorazowo przedstawiam je uczniowi. Bazuję przy tym na zasadach zbliżonych do zasad oceniania kształtującego³⁶ – przedstawiam cele lekcji, sposoby pracy i oczekiwany efekt końcowy. Od tych czynników uzależniam elementy, za które przyznaję uczniowi punkty (plusy lub minusy) składające się na ostateczną ocenę z pracy na lekcji. W momencie spadku zainteresowania tematem, przypominam uczniowi o celu, do jakiego wspólnie zmierzamy, czyli o możliwości otrzymania najwyższej oceny.

Pamiętać należy, że nauka w szkole ponadgimnazjalnej kończy się egzaminem maturalnym, który absolwenci z zespołem Aspergera mogą zdawać tak samo jak ich zdrowi koledzy. O warunkach i formach egzaminu osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi rokrocznie informuje dyrektor Centralnej Komisji Egzaminacyjnej w *Komunikacie w sprawie szczegółowych sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminu maturalnego*³⁷. Absolwenci posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na niepełnosprawność korzystają z dostosowania formy i warunków egzaminu. Dostosowanie formy pisemnego egzaminu maturalnego polega na przygotowaniu odrębnych arkuszy dostosowanych do potrzeb i możliwości zdających. W przypadku absolwentów z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, zdający egzamin maturalny z języka polskiego otrzymuje dostosowany arkusz

³² <https://www.operon.pl/Oferta/Egzaminy/Matura-z-Operonem/Baza-arkuszy#EDYCJA2015/2016> [dostęp: 26.03.2018].

³³ <https://www.youtube.com/watch?v=79i84xYelZI> [dostęp: 23.03.2018].

³⁴ Film niemy może stanowić bogaty materiał do pracy z uczniem z zespołem Aspergera nad analizą stanów emocjonalnych i zachowań człowieka.

³⁵ A. Borkowska, *Zrozumieć świat ucznia z zespołem Aspergera*, Gdańsk 2016, s. 63.

³⁶ <http://www.cke.org.pl/pl/ok> [dostęp: 26.03.2018].

³⁷ https://cke.gov.pl/images/_KOMUNIKATY/20170901%20EM%20Komunikat%20o%20dostosowaniach.pdf. [dostęp: 26.03.2018].

egzaminacyjny, tzw. A2³⁸. Różnice w stosunku do arkusza A1, czyli dla młodzieży bez dysfunkcji, są zasadnicze, jeśli chodzi o dobór tekstów będących podstawą rozprawki interpretacyjnej – osoba z zespołem Aspergera nie może otrzymać tekstu poetyckiego jako tejże podstawy, a jedynie teksty prozą bądź dramaty³⁹. W miejscu przeznaczonym na wypracowanie arkusz zawiera informację dla zdającego: „Możesz kontynuować na następnej stronie”⁴⁰, zapisaną tłustym drukiem i podkreśloną. W części zawierającej teksty i zadania dotyczące czytania ze zrozumieniem są różnice między arkuszami A1 i A2. Polegają na doborze jednego innego bądź dwóch innych tekstów będących podstawą pytań. Pytania powinny być sformułowane w sposób przystępny dla ucznia z zespołem Aspergera. W części ustnej egzaminu maturalnego zdający z zespołem Aspergera może na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego skorzystać z udogodnień⁴¹.

Obecnie polska oświata przeżywa okres kolejnej zmiany. Od 1 września 2017 roku do ośmiu lat została wydłużona nauka w szkołach podstawowych, a do czterech w ponadpodstawowych (lub pięciu w przypadku technikum). W nowej sytuacji Ministerstwo Edukacji Narodowej wyszło naprzeciw uczniom o specjalnych potrzebach edukacyjnych, deklarując im szerokie wsparcie i wy-

³⁸ Dostosowania w obrębie warunków przebiegu egzaminu to: czas pracy jest wydłużony, zapisany na arkuszu, i wynosi do 200 minut. W trakcie egzaminu na sali może być obecna osoba niezbędna do uzyskania właściwego kontaktu ze zdającym lub do obsługi potrzebnego sprzętu (może być członkiem zespołu nadzorującego). Zdający może również korzystać z pomocy nauczyciela wspomagającego (może on być członkiem zespołu nadzorującego) przy odczytywaniu poleceń i tekstów i/lub przy zapisywaniu odpowiedzi, jeżeli w toku edukacji zdający został wdrożony do takiej współpracy z nauczycielem. Miejsce pracy powinno być dostosowane do dysfunkcji zdającego. Zdający może też pisać pracę na komputerze, jeżeli w toku edukacji zdający został wdrożony do tej formy pracy. Zob. tamże.

³⁹ Zob. *Informacja o sposobie organizacji i przeprowadzania egzaminu maturalnego w „nowej” formule obowiązująca w roku szkolnym 2017/2018*, s. 33: https://cke.gov.pl/images/_KOMUNIKATY/20170901%20EM%20Informacja%20CALOSC.pdf [dostęp: 26.03.2018].

⁴⁰ Zob. przykładowy arkusz egzaminacyjny dla osób z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera: https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/egzamin_probny_2015/polski_pp/A2J%C4%99zyk_polski_PP_arkusz.pdf [dostęp: 26.03.2018].

⁴¹ Są to: obecność w sali osoby niezbędnej do uzyskania właściwego kontaktu ze zdającym lub do obsługi potrzebnego sprzętu, w porozumieniu z właściwą okręgową komisją egzaminacyjną. Przygotowanie wypowiedzi z języka polskiego na piśmie. Uzupełnienie lub zastąpienie wypowiedzi ustnej zapisem sporządzonym przez zdającego. Przekazanie wypowiedzi ustnej przez nauczyciela wspomagającego, który rozumie wypowiedź zdającego, jeżeli w toku edukacji zdający został wdrożony do takiej współpracy z nauczycielem. Przedłużenie czasu przeprowadzania egzaminu z języka polskiego nie więcej niż o 15 minut i przeznaczenie go na przygotowanie do wypowiedzi oraz/lub egzamin (wypowiedź monologową oraz rozmowę z zespołem przedmiotowym). Przedłużenie czasu przeprowadzania egzaminu z języka obcego nowożytnego – nie więcej niż o 15 minut. Zastosowanie przekazanych przez OKE kryteriów oceniania wypowiedzi uwzględniających dysfunkcję. Zob. https://cke.gov.pl/images/_KOMUNIKATY/20170901%20EM%20Komunikat%20o%20dostosowaniach.pdf [dostęp: 26.03.2018].

dając szereg rozporządzeń regulujących pracę szkoły w tym zakresie. Na stronie internetowej ministerstwa czytamy między innymi: „Niedopuszczalne jest to, aby dziecko z autyzmem, czy zespołem Aspergera, było prowadzone przez nauczyciela, który nie został wcześniej z tego tematu przeszkolony”⁴². Pozostaje więc mieć nadzieję, że nauczyciele skorzystają z możliwości zdobycia wiedzy na temat specyfiki pracy z uczniem z zespołem Aspergera.

Bibliografia

- Autyzm i zespół Aspergera*, red. U. Frith, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 2005.
- Attwood T., *Zespół Aspergera: wprowadzenie*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2006.
- Borkowska A., *Zrozumieć świat ucznia z zespołem Aspergera*, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2016.
- Charbicka M., *Dziecko z zespołem Aspergera*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2015.
- Cybulska R., Dryjańska J., Gotlin K., Kłoda M., Pomorska K., Pyzikiewicz A., *Uczeń z zespołem Aspergera w szkole ogólnodostępnej*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016.
- De Clercq H., *Autyzm od wewnątrz – przewodnik*, Wydawnictwo: Fraszka Edukacyjna we współpracy z Fundacją SYNAPSIS, Warszawa 2007.
- Dziecko z autyzmem. Rozważania teoretyczne, doniesienia z badań. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej pod tytułem „Dziecko autystyczne w XXI wieku” w dn. 1–3 grudnia 2000 r. w Częstochowie*, red. D. Marzec i A. Banasiak, Wydawnictwo im. S. Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2005.
- Faherty C., *Autyzm... Co to dla mnie znaczy? Podręcznik z ćwiczeniami dla dzieci i dorosłych ze spektrum autyzmu*, tłum. J. Bilmin, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.
- Gałkowski T., *Dziecko autystyczne w środowisku rodzinnym i szkolnym*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1995.
- Grandin T., *Myślenie obrazami oraz inne relacje z życia z autyzmem*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2006.
- Holajda D.K., *Bariery w kształceniu polonistycznym dzieci i młodzieży z zespołem Aspergera*, [w:] *Podmiotowość w edukacji wobec odmienności kulturowych oraz społecznych różnicowań*, red. N. Starnik, A. Zduniak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2012.

⁴² <https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/najczesciej-zadawane-pytania-i-odpowiedzi-dotyczace-wsparcia-dzieci-ze-specjalnymi-potrzebami-edukacyjnymi.html> [dostęp: 26.03.2018].

- Jackson L., *Świry, dziwadła i Zespół Aspergera*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2005.
- Jagielska G., *One są wśród nas. Dziecko z autyzmem i zespołem Aspergera w szkole i przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010.
- Kaczmarek B.B., Wojciechowska A., *Autyzm i AAC. Alternatywne i wspomagające sposoby porozumiewania się w edukacji osób z autyzmem*, Impuls, Kraków 2015.
- Kantor H., *Dziecko z ADHD i zespołem Aspergera w szkole*, [w:] *Szkoła na miarę możliwości dziecka*, red. D. Krzywoń, B. Matusek, Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec 2009.
- Komender J., Jagielska G., Bryńska A., *Autyzm i Zespół Aspergera*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 2009.
- Kutscher M.L., Attwood T., Wolff R.R., *Dzieci z zaburzeniami łączonymi: ADHD, trudności w nauce, zespół Aspergera, zespół Tourette, depresja dwubiegunowa i inne zaburzenia*, tłum. R. Waliś, K.E. Liber, Warszawa 2007.
- Maciarz A., Biadasiewicz M., *Dziecko autystyczne z zespołem Aspergera: studium przypadku*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Markiewicz K., *Możliwości komunikacyjne dzieci autystycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.
- Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały szkoleniowe. Część I i II*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2010.
- Podstawa programowa z komentarzami*, t. 2: *Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2008.
- Rynkiewicz A., *Zespół Aspergera. Inny mózg. Inny umysł*, Harmonia, Gdańsk 2009.
- Szatmari P., *Uwięziony umysł. Opowieści o ludziach z autyzmem*, Znak, Kraków 2007.
- Święcicka J., *Uczeń z zespołem Aspergera. Praktyczne wskazówki dla nauczyciela*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Wacław W., Aldenrud U., Ilstedt S., *Dzieci z autyzmem i zespołem Aspergera. Praktyczne doświadczenia z codziennej pracy*, tł. M. Aleksandrowicz, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2000.
- Winczura B., *Dziecko z autyzmem. Terapia deficytów poznawczych a teoria umysłu*, Impuls, Kraków 2008.
- Winter M., *Zespół Aspergera. Co nauczyciel wiedzieć powinien. Poradnik nauczyciela, wychowawcy, pedagoga*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2006.
- Wojciechowska A., *Charakterystyka języka i komunikacji osób z autyzmem i z zespołem Aspergera*, [w:] *O utrudnieniach w porozumiewaniu się. Perspektywa języka i komunikacji*, red. M. Obrębska, Wydawnictwo Naukowe WNS UAM, Poznań 2011.

Zespół Aspergera w okresie dojrzewania. Wzloty, upadki i cała reszta, red. L.H. Willey, *Fraszka Edukacyjna we współpracy z Fundacją SYNAPSIS*, Warszawa 2006.

Teenager with Asperger Syndrome in a mainstream school. Work method tips for Polish teachers

Summary

The article presents suggestions of forms and methods of working with a student with Asperger's Syndrome during Polish lessons in high school (post-primary school). The reason the author brings up this issue is due to the significant lack of methodological guides for teachers working with older students with Asperger's Syndrome. This information gap seems to require supplementing, as proven by the author. To this end, she refers to the contents of the core curriculum required of the student with Asperger's Syndrome in high school and juxtaposes it with the developmental disorders of such a student, through which she shows the necessity to offer methodological support to Polish teachers teaching such teenagers. In connection with this the author presents her own select ideas for working with students with Asperger's Syndrome on poetry, longer literary texts and nonliterary texts. She proposes a few self-tested gimmicks that potentiate the motivation and interest of the student in the subject, as well as help focus their attention. The depicted methods are meant to properly prepare the student with Asperger's Syndrome for their Matura Exam which the author briefly describes.

Keywords: teenager with Asperger's Syndrome, methodology of Polish, high school (post-primary school).